

**Az aprófalvak népességmegtartó képességének állapota,
változásai, irányai, illetve javításának lehetőségei**

(VI-SZ/301)

Beszámoló tanulmány ismertetése
a

Miniszterelnöki Hivatal
Társadalom- és Humánpolitikai Helyettes Államtitkárság
számára

Készítette:

Facilitátor, Szociológus és Mediátor
Munkacsoport

(Vezető: Székely György

Szociológus

Egyetemi oktató

ELTE-TáTK

(Változásmenedzsment Szakirány)

e-mail: szgy51@freestart.hu

Telefon: 20-9831864

Budapest, 2006.

ANNOTÁCIÓ

A szociológusokból álló kutatócsoport (összesen 12 témafelelős, valamint számos interjúvoló és feldolgozó) először az utóbbi 30 év alapján meghatározta a magyarországi „aprófalú” fogalmát, majd megvizsgálta társadalomstatisztikai adatok alapján (KSH és T-Star-VÁTI) Ezután fejlett társadalomstatisztikai eszközökkel elemezte az utóbbi évtizedek lélekszám-alakulásának szociológiai összefüggéseit (közigazgatás, infrastruktúra, kisebbségek, helyi gazdálkodás, munkapiac-munkaerőpiac, vállalkozások, kultúra, oktatási intézmények, stb.).

Ezután – kiválasztva két: (egy gazdaságilag igen fejlett és egy gazdaságilag nagyon fejletlen) kistérséget, 9 – 9 falut látogattak meg a kutatók és helyben előre elkészített érdekhordozókra formázott struktúrált szociológiai interjúvázlatok alapján megkérdezték a helyi „policy maker” –eket, vállalkozókat, önkormányzati képviselőket, jegyzőket, állatorvosokat, civil szervezetek, kisebbségi önkormányzatok képviselőit, az oktatás s a kultúra képviselőit, stb. valamint egyszerűen helyi lakosokat. Maga a kutatási beszámoló ezekből az anyagokból, valamint struktúrált szempontrendszer alapján készített fényképek anyagból (kb. 150 szociofotó) és a falvak történetének múzeumi, illetve levéltári anyagának feldolgozásából áll össze.

Lektor: **Juhász Pál**
Torba Nándor

Kutatásvezető: Székely György
Egyetemi oktató
ELTE TáTK
Vállalkozás: FACILITÁTOR Bt..

Készítették:

A kutatás vezetője: ***Székely György***

Helyettes kutatásvezető: Bognár Kata
Csató Gyula

Témavezető munkatársak: Ábel Zsófia
Békési Imre
Bognár Kata
Burgermeister Ádám
Illés Máté
Hörich Balázs
Kulcsár Annamária
Mittich Boglárka
Németh Andrea
Székely György

Munkatársak:

Ari Orsolya
Barnat Ovidiu Ionel
Calbert Izabella
Dickmann Ádám
Mészáros Zoltán
Fonyó Attila
Fogarasi Anna
Forgách Katalin
Gyöngyösi Krisztina
Kassa Gabriella
Kerényi Tamás
Kiss Annamária
László Zsófia
Nagy Áron
Sárdi Anna
Szisz Adrienn
Walkó Ádám

Az eredeti beszámoló tanulmány tartalma

ÖSSZEFOGLALÓ	10
BEVEZETŐ	6
A KUTATÁS LÉPÉSEI, AZ ELVÉGZETT MUNKA	6
ELSŐ RÉSZ.....	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
A MAGYARORSZÁGI APRÓFALVAK AZ ORSZÁGOS ADATOK TÜKRÉBEN	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
1. MEKKORA AZ „APRÓFALU”?.....	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
2. DEMOGRÁFIAI ADATOK	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
SZOCIÁLIS HELYZET.....	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
BEVÉTELI ADATOK.....	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
OKTATÁS	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
<u>MÁSODIK RÉSZ.....</u>	<u>151</u>
A KÉT KISTÉRSÉG KIVÁLASZTOTT APRÓFALVAINAK ANALITIKUS VIZSGÁLATA	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
1. A KÉT KISTÉRSÉGRE VONATKOZÓ ALAPADATOK ÖSSZEFOGLALÁSA.....	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
2. A KÖZIGAZGATÁSI SZEMPONT	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
A TEREPKUTATÁS TAPASZTALATAI A KÖZIGAZGATÁS TERÜLETÉN ..	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
3. INFRASTRUKTÚRA	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
3.1 INFRASTRUKTÚRA ÉS TELEPÜLÉS-SZERKEZET	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
3.2 A VIZSGÁLT FALVAK	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
4. MUNKAPIAC - MUNKAERŐPIAC - SZOCIÁLIS HELYZET	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
4.1. FOGLALKOZTATÁSI ESÉLYEK, MUNKÁLTATÓK	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
4.2. FOGLAKOZTATOTTSÁG.....	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
4.3. ÖNKORMÁNYZATI TÁMOGATÁSOK ÉS A SEGÉLYEZÉS RENDSZERE	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
4.4. ISKOLA, ÓVODA	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
4.5. EGÉSZSÉGÜGYI HELYZET.....	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
4.6. GYERMEKVÉDELEM	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
5. MEZŐGAZDASÁG.....	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
5.1. A MEZŐGAZDASÁG MÚLTJA, JELENE – A KERETEK	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
5.2. A VIZSGÁLT FALVAK MEZŐGAZDASÁGA.....	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
5.3.. A MEZŐGAZDASÁG SZEREPE A FALVAK „NÉPESSÉGMEGTARTÓ EREJE” SZEMPONTJÁBÓL	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
5.4. ÖSSZEGZÉS	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
6. NEMZETI ÉS ETNIKAI KISEBBSÉGEK HELYZETE	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.

6.1. BEVEZETŐ AZ ETNIKAI SZEMPONT VIZSGÁLATÁHOZ.....	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
6.2. NEMZETI ÉS ETNIKAI KISEBBSÉGEK TÖRTÉNETE RÖVIDEN..	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
6.3 A FALVAK ETNIKAI HELYZETÉNEK LEÍRÁSA.....	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
6.4. AZ ETNIKAI ÉS NEMZETI HOVATARTOZÁS ÉRTELMEZÉSE ÉS A KISEBBSÉG LÉLEKSZÁM-ALAKULÁSA	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
6.5. NEMZETI ÉS ETNIKAI KISEBBSÉG OKTATÁSA.....	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
6.6. KISEBBSÉGI ÖNKORMÁNYZATOK.....	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
6.7. AZ ETNIKAI ÉS NEMZETI KISEBBSÉGEK SZOCIÁLIS KAPCSOLATAI.....	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
6.8. KONZEKVENCIÁK	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
7. AZ ÉLETMÓD- ÉS ÉRTÉKKREND VÁLTOZÁSA, VÁGYAK, TERVEK, CSALÁDTÖRTÉNET	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
8. KÖRNYEZETVÉDELEM.....	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
9. TURIZMUS.....	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
MELLÉKLET	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
A VIZSGÁLT FALVAK ÉS KÖRNYÉKÜK HELYTÖRTÉNETE AZ ELSŐ OKLEVELES EMLÍTÉSEKTŐL.....	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
MÓDSZERTANI FÜGGELÉK	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
AZ APRÓFALVAKBAN VÉGZETT HELYSZÍNI KUTATÓMUNKA (TEREPMUNKA) ESZKÖZEI.....	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
1. ADATLAP („KEMÉNY” ADATOK)	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
2. ADATLAP(„SOFT” ADATOK).....	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
3. INTERJÚVÁZLATOK	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
4. FÉNYKÉPES RÖGZÍTÉS OBJEKTUMAINAK KIVÁLASZTÁSI SZEMPONTJAI	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.

BEVEZETŐ

(A kutatás és a beszámoló tanulmány ismertetése)

Az az anyag, amelyet most a kezében tart az olvasó, egy komplex társadalomtudományos kutatás tapasztalatairól szóló beszámoló jelentés. A kutatás tárgya a magyarországi aprófalvak népességmegtartó képességének vizsgálata, fejlesztési lehetőségei. Ennek a beszámoló jelentésnek több gondolati tömbje, s ennek megfelelően több része van.

Az **első rész** tartalmazza a megrendelő által kért téma országos adatok alapján társadalomstatisztikai eszközökkel történt feldolgozását. Ebben a részben alapvetően két fő adatbázisra támaszkodtuk. Egyrészt a KSH idősoraira (elsősorban a népszámlálási adatok alapján), másrészt pedig a T-Star adatbázisra. Ennek tematikai bontása követi a KSH országos adatokra vonatkozó szokásos tematikai bontását.

Az anyag **második részének** bázisa terepmunka. Úgy véltük, hogy csak akkor érthetőek meg a kistelepülések lélekszám-alakulásával kapcsolatos folyamatok, ha azt nem csak makrostatisztikai adatok alapján elemezzük, hanem a helyszínen is tanulmányozzuk az aprófalvakat. Miután azonban a magyarországi aprófalvak alapsokaságát reprezentatív módon a helyszínen vizsgálni gyakorlatilag lehetetlen, ezért modellizáltuk a kistelepüléseket. Ennek megfelelően két kistérségben, **a szigetvári és a körmendi kistérségben** „kutattunk meg” összesen 16 aprófalut.¹ A falvakban, funkcióra specifikált interjúvázlatokkal összesen mintegy 170 emberrel készítettünk struktúrált interjút. Ennek a feltáró munkának az eredményeit találja az olvasó a második részben.

Az anyag **kiegészítő részeiben** az olvasó leírást talál a meglátogatott aprófalvak történetéről, valamint fényképes dokumentumokat a jelenlegi állapotáról. Ezen túl pedig részint betekintést nyerhet a felhasznált „műszerekről” (interjúvázlatok, megfigyelési jegyzőkönyv-vázlatok), valamint természetesen mellékeljük a felhasznált makrostatisztikai adatbázist is.

Mindennek megfelelően az anyag sokszintű tájékozódást tesz lehetővé. Egyrészt a tanulmány „Összefoglaló” fejezetében igyekeztünk a legfontosabb megállapításainkat tömören átadni. Másrészt a két „törzsrész” elolvasásának segítségével az olvasó alaposan tájékozódhat a kutatás részletes tapasztalatairól. Harmadrészt a módszertani segédletek, a történet-leírás és a fényképes dokumentáció révén elmerülhet a két kistérség aprófalvainak világában. Negyedrészt pedig a közölt adatbázis felhasználásával maga is folytathatja a kutakodást, újabb és újabb összefüggéseket feltárva.

A kutatás lépései, az elvégzett munka

Alapvonásként: „**aprófalvaknak**” a KSH 2001. évi népszámlálási adatainak elemzése alapján végül is az 500 főnél kevesebb, azaz a **0-499 fő** lélekszámú (állandó lakossal rendelkező) falvakat tekintettük².

¹ Eredeti szándékunk szerint 18 települést mértünk volna fel, de végül is 16 „maradt” A kistérségek és a falvak kiválasztásának megfontolásairól és módjáról az alábbiakban részletesebben szólunk.

² Tisztában vagyunk vele, hogy a jelenlegi KSH fogalomhasználat megkülönböztet „törpe-falu”-t, valamint „aprófalut”-t. Ezt azonban egyszerű definíciós, sőt esetleg csak terminológiai problémának tekintjük. Részünkről tehát az „aprófalut” fogalom a 0-499 fő lélekszámú településeket takarja. Ennek megalapozását lásd tanulmányunk „Első rész”-ében.

A „népességmegtartó erő” fogalmával kapcsolatban a kutatás kezdetekor két megfontolásból indultunk ki. Egyrészt a „népesség” szót, mint lélekszámot (azaz az állandó lakosok számát), másrészt a „megtartó erő”-t, mint dinamikus fogalmat értelmeztük. Ez azt jelenti, hogy megvizsgáltuk a falvak lélekszámát az 1990-es, valamint a 2001-es népszámlálás alapján. Ennek megfelelően három kategóriát alakítottunk ki:

- Lélekszámában érdemben³ **növekvő** falu (hipotézis-szerűen ezt tekintetük „népességmegtartó-erő”-vel rendelkező falunak).
- Lélekszámában érdemben⁴ nem növekedő és nem csökkenő falu. Ezt tekintetük „**stagnáló**” falunak.
- Lélekszámában érdemben **csökkenő** falu. Ezt tekintettük „népességmegtartó erő”-vel nem rendelkező falunak

Tanulmányunk további fogalomhasználatában tehát e három fogalom alatt ez értendő.

A magyarországi aprófalvak makrostatisztikai szempontú helyzetelemzését tartalmazza beszámolónk **első része**.

A két terepmunkában érintett kistérség és azok analitikusan vizsgálándó falvainak kiválasztása:

Ezek után a kistérségek komplex fejlettségi mutatója alapján (KSH, 2003) leválasztottuk az ország 15 legfejlettebb és 15 legfejletlenebb kistérségét. Ezek közül kiválasztottuk azokat a kistérségeket, amelyek jellemzően „aprófalvas” kistérségek, tehát ahol a kistelepülések (0-499 fő) száma és az általuk „képviselet” népességszám a kistérségek ilyen típusú átlagánál magasabb volt.

Következő lépésben elhatároztuk, hogy a vizsgálándó kistérségek az ország egyik oldalára (Dunán innen, Dunán túl) kell essenek. Ennek a megfontolásnak az alapja az volt, hogy olyan virtuális kísérleti helyzetet akartunk létrehozni, amelyben nem játszik szerepet az, hogy a vizsgált falvak az ország „keleti” avagy „nyugati” felében vannak. Egyrészt azért, mert ez végképp követhetlenné, s a megvizsgálándó változók, változócsoporthozak szempontjából értelmezhetlenné tette volna vizsgálatunkat (Azaz lehetetlen lett volna kiszűrni a kelet-nyugat hatást a települések összehasonlításánál. Erre csak nagyobb számú – pl. 4, 8 db – kistérség falvainak vizsgálatánál lett volna lehetőségünk). Másrészt úgy véltük, hogy nem sokat várhatunk a vizsgálatától, ha újra elismételjük azt az immár unos-untalan ismételt tudást, amely szerint a nyugati országrész általában jobb helyzetben van, mint a keleti oldal, hogy a Tiszazug nagyobb bajban van, mint Győr – Moson – Sopron megye, hogy Zalában, Vasban több a lehetőség, mint Csereháton, vagy bárhol Nógrádban, stb. stb.. Ennek megfelelően úgy döntöttünk, hogy mindkét kistérség, amely jellemzően aprófalvas a Dunántúlra kell, hogy essen.

Ezek után olyan kistérségeket kerestünk (az ily módon leszűkített számú kistérségek közül), amelyek nem érintkeznek közvetlenül a Balatonnal, hiszen ez helyzet is kiszűrhetetlen hatásokat implikál.

³ Érdemben: a falu lakossága az 1990-es állapothoz képest a kistérség falvainak átlagos lélekszám mutatójához képest növekedett.

⁴ Értelemszerűen itt is és a csökkenő népességszámmal is kistérség átlagához képesti változás volt a kritérium.

Természetesen egy kistérséget a legfejlettebb 15 közül, egyet pedig a legrosszabb helyzetűek közül választottunk ki. Az így tovább szűkített listából végülis az a kettő került a vizsgálatba, ahol az aprófalvak lélekszáma alapján kellő számú, mindhárom típusú, tehát növekvő, stagnáló és csökkenő falvak is találhatóak. Összesen három fejlődő, három stagnáló és három csökkenő település helyszíni vizsgálatát tűztük ki célul kistérségenként.⁵ Mindent összevéve így módon a **Szigetvár Kistérség**-re (mint elmaradott kistérségre) és a **Körmendi Kistérség**-re (mint fejlett kistérségre), illetve ezeknek a megfelelő falvaira esett a választásunk. Tudjuk, hogy még számtalan szempont szóba jöhetett volna a felemlegetett szempontok mellett, esetleg ezek helyett.⁶ Úgy véljük azonban, hogy a felhalmozott ismeretanyag, az a tudásbeli kincs, amely a kutatás során létrejött mindenképpen kiválóan hasznosítható, a mégoly vitatható kiválasztás ellenére is!

Végsősoron tehát 16 db 500 főnél kisebb lélekszámú falu részletes helyszíni vizsgálatát végeztük el. Ennek feldolgozott ismeretanyag adja tanulmányunk **második részét**

(Kézenfekvő, hogy az aprófalvak helyszíni kutatása, valamint az anyagok feldolgozása során igyekeztünk a falucsoportokat – illetve a két kistérségbe tartozó falvakat – nem egymáshoz, hanem az országos helyzethez /illetve ezen belül is a dunántúli helyzethez/ hasonlítani. Bár módszertani szempontból nem feltétlenül helyénvaló, de talán bocsánatos bűn, hogy időről időre „elcsábultunk” és egymáshoz is hasonlítjuk őket.)

A terepmunka során használt vizsgálati eszközök⁷:

a.) Adatlapok: Kétféle adatlappal dolgoztunk:

- **„Kemény” adatlap.** Ennek tartalmát elsősorban a helyi jegyzővel (vagy körjegyzővel) töltöttük ki, alapvetően azzal a céllal, hogy korrigáljuk a makrostatisztikai adatok esetlegességeit, illetve azért, hogy olyan „kemény adatok” birtokába is jussunk, amelyet a nagyobb nyilvántartások nem kérdeznek.
- **„Soft adatlap”,** amely arra a célra szolgált, hogy a jelenlévő kutatók strukturáltan rögzítsék benyomásaikat a falvokról, azok szerkezetéről, az épületek állapotáról, a közösségi terekről, az ellátó intézményrendszer működéséről, a közlekedésről, stb.

b.) **Interjúk:**

- Interjúalanyunknak tekintettük azokat akik a faluban laknak és/vagy valamilyen funkciót látnak el a faluban, és/vagy valamilyen tulajdonuk (pl. ingatlan, működő vállalkozásuk) van a faluban.
- Minden interjúvázlat két alapvető gondolati-kérdezési tömböt tartalmaz:
 - ⇒ Az intézményre vonatkozó ismeretek (amelyet a válaszoló képvisel)
 - ⇒ A személyes ismeretek, vélemények, nézetek, stb.
- Ennek megfelelően összesen **17 db.**, többé-kevésbé egymástól eltérő, a falvakban érintett megkérdezettekhez igazodó (funkcionális) **interjúvázlatot** dolgoztunk ki

⁵ Ez a törekvésünk azonban nem járt teljes sikerrel, így 18 aprófal helyett végsősoron 16-ban végeztünk kutató-feltáró munkát

⁶ Természetesen tisztában vagyunk azzal is, hogy a falvak kiválasztási mechanizmusa vitatható, valamint vitathatók azok a szempontok is, amelyek alapján kiválasztottuk a megvizsgálandó falvakat, s persze egészen más szempontok is érvényesülhetnének.

⁷ Az itt felsorolt adatlapokat, interjúvázlatokat, szempontrendszert a **módszertani függelékben** találhatja meg az olvasó

- . Ezek a következők:
 - ⇒ Polgármester (és alpolgármester)
 - ⇒ Jegyző
 - ⇒ Iskolaigazgató, vagy tanító
 - ⇒ Óvodavezető, óvónő
 - ⇒ Művelődési intézményvezető (teleház, műv.ház, stb.)
 - ⇒ Pasztorális munkát végzők (r.k, protestáns, stb.)
 - ⇒ Munkáltatók, a.) nem szolgáltató és nem mezőgazdasági szektor (ha a falu lakosai közül több személyt foglalkoztatnak)
 - ⇒ Munkáltatók, b.) Gazdák (mezőgazdaság)
 - ⇒ Munkáltatók, c.) borospince, kocsmá, disco, más szórakozóhely
 - ⇒ Munkáltatók, d.) egyéb szolgáltató (közértes, fodrász, villanyszerelő, kőműves, kertész, stb.)
 - ⇒ Civil, illetve nonprofit szerveződések (egyesületek, klubok, stb.) vezetői
 - ⇒ Helyi rendőrségi, körzeti megbízott
 - ⇒ Körzeti (család-) orvos, gyógyszerész, védőnő és a szociális szférában dolgozó emberek
 - ⇒ Állatorvos, állategészségügyi szakember
 - ⇒ Kisebbségi önkormányzat vezetője, képviselője
 - ⇒ Gazdálkodó, gazda (nem munkáltató)
 - ⇒ Helyi lakos (nem gazda)

Megjegyezzük, hogy

- * egyrészt a „lakos” interjú elemeit mindazoktól megkérdeztük, akik az előző bármelyik szempontból szóba jöttek és egyben a faluban laktak.
- * Másrészt habár nem dolgoztunk ki külön interjúvázlatot, de mindenhol igyekeztünk megkeresni a falugazdászt, s más „policy maker”-eket, s tőlük is információkat szerezni

C.) Fénykép-dokumentáció szempontrendszer⁸

Természetesen ezek a szempontok igen sűrűn egybeestek – hiszen aprófalvakról van szó. **Ily módon összesen közel 170 interjút készítettünk és regisztráltuk tartalmát, majd dolgoztuk fel tematikusan** Ennek tapasztalatait találja az olvasó anyagunk második részében..

Fontos megjegyzés!:Tekintettel arra, hogy ez egy tudományos kutatás beszámoló jelentése, nem ügyeltünk különösképpen arra, hogy a válaszolók ne legyenek beazonosíthatók, függetlenül attól, hogy milyen gondolatokat, véleményeket képviselnek, illetve milyen életút elemekről számolnak be. **Ez azt rója a megrendelőre, hogy betartsa ugyanazokat az etikai szabályokat, amelyek a kutatót is kötelezik:** semmilyen következménye nem származhat semelyik (akár beazonosítható) válaszoló személynek sem abból, hogy együttműködött a vizsgálókkal, avagy éppen ellenkezőleg, megtagadta az együttműködést, sem pedig semmilyen vélemény, nézet, ismeret közléséből, illetve a közlés esetlegességeiből!

⁸ A fényképes dokumentáció a mellékletekben megtalálható

ÖSSZEFOGLALÓ

1. Az aprófalvak helyzete az országos (makrostatisztikai) adatok alapján

Demográfia

Az aprófalvak demográfiai problémái a hatvanas évek elejére vezethető vissza. A tendencia a kistelepülések gazdaságának egyesítésével, és ezzel párhuzamosan a nagyközségek szerepének megerősítésével kezdődött. Mind gazdaságilag, mind a szolgáltatásokat tekintve a 70'-es évektől kezdődően gyengítették a törpefalvak pozícióját. A 90'-es évek elején a falu lakosait tömegesen foglalkoztató munkahelyek sorra bezártak. Az aprófalvak problémáinak két legjelentősebb összetevője a népesség fogyása és az elöregedés, de ehhez hozzájárul a gazdasági pangás és az elmaradott életkörülmények rezervációja is.

Magyarország településszerkezetében a törpetelepülések (500 fő alatti községek) nagy súlyt képviselnek. A területi elhelyezkedésüket tekintve az érintett települések javarészt az észak-magyarországi, a nyugat és dél-dunántúli régióban helyezkednek el. Ezen települések nagy aránya ellenére az össznépesség csupán 3%-a él ilyen községekben. A kilencvenes években folytatódott a nyolcvanas évek elején kezdődött demográfiai hanyatlás. A népességszökkenés 1998-tól azonban nem korlátozódik a legkisebb településekre: egyetlen régióban és településnagyság kategóriában sem haladja meg az élve születések száma (9,6 ezrelék) a halálozásokét (13,9 ezrelék), így a népességszökkenés, az elöregedés az ország egészét és már a fejlettebb és urbanizáltabb térségeket is érinti.

Az országos viszonylatokat tekintve folyamatosan csökkent a 15 évesnél fiatalabbak aránya, ugyanakkor az idősök esetében növekedés figyelhető meg. A belföldi vándorlási egyenleg majdnem mindegyik településnagyság-kategóriában pozitív, azaz a 20.000 fő feletti településnagyság kivételével átlagosan többen érkeznek, mint ahányan távoznak. Ez az aprófalvak esetében is hasonlóan alakul, azonban a betelepülők aránya jóval alacsonyabb, mint a többi településkategóriánál. A vándorlási mérlegük jelentősen az országos átlag alatti (0,02%), ami ezen települések vonzerejének a hiányát mutatja. Az 500 fő alatti lakosságszámú településeken a legnagyobb mértékű az átlagos népességfogyás.

A vándorlás és a születés mérlege együttesen az állandó lakónépesség változását jelenti. Ennek értéke ezer főre vetítve az 500 fő alatti településeken a legrosszabb. Ráadásul a népesség elöregedésének üteme az aprófalvakban a legerőteljesebb.

A községekben élőknek a tradíciókhoz való ragaszkodása és a családalapításhoz, illetve családfenntartáshoz fűződő közösségi normakontroll alatt nagyobb fokú a konformizmusa, s feltételezésünk szerint ezen okokra vezethető vissza a házaspáros típusú családok magasabb aránya. Vagyis minél nagyobb az adott település, annál több a magasabban kvalifikált család-háztartások száma. Az alacsony népességszámú településeken a családfők nagy része a két legalacsonyabb szintű iskolai végzettség kategóriába tartozik!

A foglalkozás szerinti megoszlás meglehetősen heterogén képet mutat. A legkisebb településeken azonban a kevésbé kvalifikált foglalkozású népesség felülreprezentált.

Számos adat található az aprófalvakon élők anyagi értelemben vett elszegényedésére is.

Az aprófalvakban is magasabb az országos átlagnál a romák aránya (a lakónépesség 3,6%-a).

Szociális helyzet

A települési önkormányzatok szociális támogatási rendszerében pont azon települések kerülnek hátrányba, amelyek eleve rosszabb gazdasági mutatókkal rendelkeznek. Ráadásul a kistételepüléseken nagyobb az említett társadalmi szegénység, ami az anyagi szegénységen keresztül is kimutatható. Elmondható, hogy az államtól érkező bevételi források összességükben nem tudják az 500 fő alatti kistételepülések forráshiányait pótolni, így az egy főre eső tárgyévi bevétel rendre ezeken a településeken a legalacsonyabb.

A rossz pénzügyi mutatókkal rendelkező kistételepülések bevételei elenyészők, és 90%-ban a fő bevételi forrás az állami normatíva. Ezt egészítik ki mostanában a pályázati úton elnyert plusz bevételek. A helyi adók, ha kivetették is őket, igen alacsony mértékűek, hiszen a lakosság jövedelmi helyzete miatt ez nem lehet kielégítő mértékű. Ráadásul a helyi iparüzési és egyéb adók tekintetében kedvezményben részesített vállalkozások sem jelentenek bevételi forrást az önkormányzatok számára. Ennek megfelelően a hiányos költségvetési bevételek mellett a szociális segély keretét is rendkívül alacsonyan határozzák meg.

Ugyanakkor növekszik a szociális ellátások, szolgáltatások iránti igény. Ráadásul még mindig jellemző, hogy bizonyos kistételepülések nincsenek bekapcsolva a szociális és gyermekvédelmi alapellátások szolgáltatási körébe, illetve bevont településként sokszor csak hosszas utazgatás és fáradság árán tudnak igénybe venni egyes szolgáltatási típusokat. Az ÁSZ vizsgálatok szerint a kistételepülési önkormányzatok még az államilag biztosított normatív támogatásoknál is kevesebbet fordítanak szociális kiadásokra, sőt esetenként a segélyezési gyakorlatban jellemző a politikai kampányszerű elemek felbukkanása, illetve a rászorulóknak segélyek juttatásával vagy elvonásával történő befolyásolása.

A település lakosságszáma, kormegoszlása, a foglalkoztatottsági és gazdasági helyzet mutatói a szociális helyzetből adódó igényeket is erőteljesen differenciálják. Az önhibájukon kívül hátrányos helyzetbe került települések külön támogatást kaphatnak, és figyelemreméltó, hogy a 2002-ben támogatást kapott 1277 település 60 százaléka 1000 főnél kevesebb lakossal rendelkezik.

A szociális szolgáltatások két nagy csoportja a törvény szerint részben az ún. alapellátásokat, részben pedig a személyes gondoskodás körébe tartozó szakosított ellátásokat jelentik. A szociális, illetve a gyermekvédelmi törvény rendelkezései szerint a következő alapellátási formák kialakítása kötelező minden önkormányzat számára:

- étkeztetés,
- házi segítségnyújtás,
- családsegítés
- falugondnoki/tanyagondnoki szolgálat a 600 főnél kevesebb lakosú településeken, illetve külterületi lakott helyeken
- gyermekjóléti szolgáltatás.

A kisebb településeken számottevő arányban jelennek meg a több önkormányzat közös fenntartásában, illetve másik önkormányzattal kötött ellátási szerződés keretében működő szolgáltatások (étkeztetés, házi segítségnyújtás).

A falugondnoki szolgálat az 500 fő alatti kistételepülések 47%-ában található meg, ami a többi településkategóriához képest kiugróan magas. Ennek hátterében a tömegközlekedés gyenge színvonala áll.

A családsegítő szolgálatok a kisebb településeken kevésbé elterjedtek. Az aprófalvak, mint ellátásba bevont települések kapcsolódnak be az ellátási lefedettségbe.

Az 500 főnél kisebb falvak 80%-ában el tudják látni a gyermekjóléti szolgálatokat. A legtöbb aprófalú társulásba bevont településként (76,5%) tudta csak megoldani a szolgáltatást, ezt követi 12%-kal a nonprofit szervezetek által végzett ilyen irányú tevékenység.

Összegezve: a kis települések még mindig kevésbé képesek teljesíteni ellátási kötelezettségeiket. Az elmaradás az aprófalvas megyékben a legmagasabb. Az urbanizációs lejtő a szociális alapellátások terén is kimutatható, a gyermekjóléti szolgálatok megszervezése viszont sikeresnek tekinthető.

A munkanélküliek jövedelempótló támogatásából kikerültek nagy része rendszeres szociális segélyre nyújtotta be kérelmét, így két év alatt ugrásszerűen megemelkedett ez utóbbi segélyben részesülők száma. Az 500 fő alatti települések esetében a rendszeres szociális segélyben részesülők aránya közel háromszorosa az országos átlagnak.

Az aprófalvak esetében az időskorúak járadéka is igen nagy arányú: az állandó népességen belül az igénylők aránya 16%-os (az országos átlag duplája)

Az aprófalvak esetében magas a kiegészítő családi pótlékot igénybevevők aránya (az összes településkategória között a legnagyobb, közel 13%-os értékkel).

A gyermekvédelmi gondoskodást igénybevevők aránya az 500 fő alatti településeknél a legnagyobb (közel 9%), ami kétszerese az országos átlagnak.

Az aprófalvak esetében a lakásfenntartási támogatásokat igénylők aránya valamivel az országos átlag (1,7%) alatt marad, az ezeken a településeken élők mindössze 1,5%-a részesül lakásfenntartási támogatásban.

A többszörösen hátrányos helyzetű, illetve kis lélekszámú települések, melyek a munkanélküliség problémájával is az átlagot meghaladó mértékben szembesülnek, kisebb összegű átmeneti segélyezést tudnak nyújtani. Az 500 fő alatti településeken élő lakosság közel negyede időszakosan, vagy tartósan létfenntartási gondokkal küzd.

Hangsúlyozni kell azonban, hogy a törvényi szabályozás és a valóság között jelentős eltérés mutatkozik, ami már önmagában is gazdasági hátrányokkal jár. A „law and economy” gazdasági szemlélet függvényében ugyanis, ha egy társadalomban nem a valós igényekhez igazodik a törvényi lefedettség, illetve túlstrukturált a szabályozási rendszer, akkor egyrészt a pénz útja követhetlenné válik, másrészt deficitet termel.

Minél kisebb egy település, annál több pénzt fordítanak szociális kiadásokra. Ennek oka a kistelepülések eleve több szempontból hátrányos helyzete, amely az állandó népesség igen rossz szociális és anyagi helyzetéből fakad. Az 500 fő alatti települések az éves kiadásaikból 8%-ot költenek a rászorulókat segélyezésére, ez az arány kiugróan magas a többi településtípus belső arányához viszonyítva (az országos átlag 2,5%). Az aprófalvak mellett, hogy a legnagyobb arányban fordítanak költségvetésükből szociális támogatásokra, a legnagyobb összeggel támogatják a rászorulókat. Az egy főre jutó segély esetükben 10.966 Ft évente, amely az országos átlagot kétszeresen meghaladja.

Munkaerőpiaci helyzet, munkanélküliség

Az aprófalvak szociális problémáinak jelentős része összefügg a munkanélküliség kérdésével. Az elmúlt évtizedekben végbement változásokhoz, amelyet a gazdaság strukturális átalakulása vont maga után, a kistelepülések nem voltak képesek sikeresen alkalmazkodni: a helyben foglalkoztatás nagymértékben visszaesett. Számos kistelepülésen maga az önkormányzat, illetve intézményei a legnagyobb foglalkoztatók. A nagy munkaerőt felvevő új

munkahelyek létesítése nem tud megoldást nyújtani ezen területek munkaerő piaci problémájára (e vállalkozások számára nem célterület egy-egy kistelepülés). Több esetben a tömegközlekedés rossz színvonala miatt a gazdaságilag aktív népességet a közeli nagyváros munkaerőpiaca sem képes elszívni.

A munkanélküliek aránya a kistelepüléseken kétszerese az országos átlagnak (11,9%). Ráadásul a munkanélküliek fele tartós munkanélkülinek minősül. A regisztrált munkanélküliek között a férfiak valamivel nagyobb súllyal szerepelnek, mint a nők. A regisztrált munkanélkülieken belül a foglalkozás jellegét tekintve az országos tendenciával lényegében megegyeznek az aprófalvakban tapasztaltak. Az iskolai végzettség szerinti megoszlás szempontjából jelentős eltérések mutatkoznak az országos és az 500 fő alatti települések között. A nyolc általánosnál kevesebb és a szakmunkás végzettséggel rendelkezők aránya az aprófalvas településeken kiugróan magas.

A magasabb munkanélküliségi arányoknak köszönhetően az adatok szerint a legkisebb települések vannak a legrosszabb helyzetben a munkanélküli ellátásból kikerültek támogatását illetően is.

Lakásállomány, lakásépítés

Az átlagos lakásszám az 500 fő alatti településeken 115. 2002-ben az aprófalvak 28 százalékában építettek új lakásokat. Ez jelentősen elmarad a nagyobb települések építkezési volumenétől. Általánosságban elmondható, hogy ha egy faluban lakásokat építenek, akkor azok mindegyike nagy valószínűséggel lesz fürdőszobás, az esetek kevesebb, mint felében gázvezetékekkel ellátott és kevesebb, mint ötödük lesz csatornázott.

Gazdasági és nonprofit szervezetek

A regisztrált vállalkozások száma egyik településkategóriában sem változott jelentős mértékben az 1995 és 2001 közötti időszakban. A legkevesebb vállalkozást a legkisebb falvakban (6,5 db), a legtöbbet a legalább 500 főt számláló településen (40 db) regisztrálhatunk 2001-ben. Ugyanakkor a nagyobb települések „előnye” a gazdaság terén megszűnik, ha a népességszámhoz arányosítjuk a vállalkozások számát. A legkedvezőbb helyzetben azok a falvak vannak, melyek nagyvárosok (Pécs, Nagykanizsa, Szombathely, Zalaegerszeg, Kaposvár) agglomerációs vonzáskörzetében, a Balaton északi partján vagy a szlovén-magyar határ közelében találhatóak. A legkedvezőtlenebb helyzetben – e mutató alapján is – a BAZ megyei Cserhát községei és Dél-Baranya községei találhatóak. Az is jól látható, hogy a megyehatárok mentén kialakult belső perifériák sem vonzóak. A jogi személyiséggel rendelkező – azaz bizonyos értelemben komolyabb – vállalkozások számának növekedése nagyobb ütemben történt az 1995-öt követő 7 évben, mint a jogi személyiséget nem igénylő cégek esetében. Az ezer fő alatti településeken legnagyobb arányban azok a vállalkozások találhatóak meg, melyek a legkisebb foglalkoztatottsági mutatókkal rendelkeznek. A vállalkozások nagy része két nemzetgazdasági ágazatban, a mezőgazdaságban és a kereskedelemben, szolgáltatásban működik. A kiskereskedelmi üzletek és vendéglátóhelyek száma egyenes arányban nő a településen élők számával. A jó adottságú (pl. hegyvidéki vagy gyógyvizes) településeknek sok kitörési lehetősége rejlik az idegenforgalom megfelelő kiaknázásában.

A legtöbb működő nonprofit szervezet a nagyobb településeken található. Gyakorlatilag alig mutatható ki expanzív fejlődés az 1999-2001 közötti években a nonprofit szervezetek kapcsán.

Általában igaz, hogy nagyobb az 1000 főre jutó vállalkozások aránya azokon a településeken, amelyek 1990-hez képest pozitív népességmérleggel rendelkeznek: minél nagyobb a település migrációs hiánya, annál kevesebb a településen található vállalkozások száma, és fordítva, minél nagyobb migrációs többlettel rendelkezik egy település, annál több céget regisztrálhatunk ott. Ráadásul hiába van egy településen belső akkumuláció, ha az nem párosul migrációs vonzással, akkor a vállalkozások száma alacsony marad.

Kommunális infrastruktúra és intézményellátottság

A közütemi vízhálózatba bekapcsolt lakások aránya legdinamikusabban a legkisebb lélekszámú (1-199 fős) településeken nőtt az 1996 és 2001 közötti időszakban. Térben élesen elkülönülnek egymástól a különböző (vízügyi) infrastruktúrájú fejlettségi szinten álló települések. Az északi, észak-keleti kistérségekben zömmel elmaradott infrastruktúrával rendelkező községeket találunk, ahol csak esetenként tűnnek fel az átlagos vagy azt meghaladó fejlettségű települések.

Mindhárom településkategóriában nagy ütemben nőtt a vezetékes gázt fogyasztó háztartások száma. Minél nagyobb lélekszámú egy település, annál valószínűbb, hogy nagyobb arányban találunk bennük vezetékes gázt fogyasztó háztartásokat. Borsod megye északi és Baranya megye nyugati részén alig találunk olyan települést, ahol nyoma lenne gázvezeték hálózatnak. A legkisebb falvak többségében (154 település) nincs kiépített gázhálózat, de ahol van, az átlagon felüli bekapcsolási arány inkább az ország nyugati megyéiben koncentrálódik.

A különböző közműellátási formák közül az elektromos áram terjedt el területi különbségek nélkül a legszélesebb körben. A legkisebb településkategóriában 26 százaléknál nagyobb arányban találunk olyan települést, ahol 100 százaléknál nagyobb a villanyhálózatba bekapcsolt lakások aránya.

A közütemi csatornahálózat a kistelepüléseken gyakorlatilag érintetlenül maradt a rendszerváltozást követő években. A legalább 500 lelket számláló községekben az ezredfordulót követő évben a lakott épületek 13 százalékában volt szennyvízelvezető. A kistelepüléseken megépült csatorna-hálózat ugyanakkor csak a falvak központjait érinthetik.

Éles koncentráció figyelhető meg a közütemi infrastruktúrális fejlettség tekintetében. Az elmaradott területek Észak-Magyarországra, Baranya és Somogy megye határára és a Somogyi-dombság területére esik. Az Alföld kistelepüléseinek zöme is a fejletlenebb községeket gyarapítja. Jó közmű kiépítettséggel a Balaton-parti, a nyugat-magyarországi (Győr-Moson-Sopron, Vas és Zala megye) és a Pécs-től keletre eső kistelepülések rendelkeznek.

Az ezer főnél kisebb települések majd' ötöde rendelkezik a legkisebb igazgatási ranggal; a körjegyzőséggel.

A vasúti és a közúti tömegközlekedés lehetősége nem változott érdemben az elmúlt 16 év során: vasúti közlekedésbe közvetlenül 306 település (18%) tud bekapcsolódni, míg a távolsági busz szinte mindenhol elér (legalább napi egyszer). Nagy települési egyenlőtlenség mutatkozik a postai szolgáltatások terén.

Az ipartelepek száma a rendszerváltás után még a kistelepüléseken is nagyot ugrott. 1996-ban már 12 százalékában találhattunk működő üzemet. A kilencvenes évek közepén a 200-499 lélekszámú falvak ötödében, a legalább 500 fős községek majdnem felében volt jelen az ipari

termelés. A komolyabb kereskedelmi egységek közül csupán a TÜZÉP volt és van jelen a kistelepüléseken. Más boltot viszont alig találhatunk a kis falvakban.

Az egészségügyi ellátottság igen alacsony mértékű a kistelepüléseken. Az átlagosnál jobban ellátott falvak inkább az ország nyugati felén és az Alföldön koncentrálódnak, míg Észak-Magyarországon többnyire csak átlagos településeket találunk. Az átlagosnál gyengébb Somogy és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye egészségügyi ellátottsága.

Az intézményes szociális ellátórendszer igen szerény mértékben van jelen a kistelepüléseken. Az oktatási intézmények ellátottsága kimutathatóan javult a kistelepüléseken a rendszerváltás óta – e kijelentés alól kivételt csak a legkisebb települések jelentenek.

Igen nagy mértékű leépülés figyelhető meg a kistelepülések kulturális intézményeinek ellátottságában.

Intézményellátottság szerint az ezer fő alatti települések nagyjából három egyforma nagyságú fejlettségi-kategóriába rendeződnek. Észak-Magyarország, Nógrád megye, Dél-, és Kelet-Baranya valamint Veszprém és Zala megye bizonyos részei a fejletlen (vagy jobban leépült) körzetek gócpontjai. Az átlagnál jobb intézmény-ellátottsági mutatókkal rendelkezik Nyugat-Magyarország nagy része, az alföldi települések zöme és Magyarország keleti csücske.

A csökkenő népességszámú települések alacsony intézményellátottsági és (még alacsonyabb) infrastrukturális fejlettséggel rendelkeznek, míg a növekvő lélekszámú települések az átlagnál (a grafikonon a nulla pont) fejlettebbnek mutatkoznak. A fejlettebb települések nagyobb „népességmegtartó-erővel” rendelkeznek, de ez nem kizáró ok.

2. Aprófalvak a két kistérség kiválasztott falvainak vizsgálata alapján

Kutatásaink alátámasztották azt az általános megállapítást, hogy az infrastrukturális ellátottság nagyban befolyásolja a lakosok életminőségét, egy falu gazdasági helyzetét. Megfigyelhető, hogy mindegyik általunk vizsgált faluban az önkormányzat az Önkormányzati törvényben meghatározott kötelezően ellátandó feladatai mellett felvállalt önkéntes feladatokat is, mint például a falugondnoki szolgáltatás, azonban ennek oka a kötelezően ellátandó feladatokhoz szükséges források hiányában keresendő, illetve olyan külső tényezőkben, amelyekre egy önkormányzatnak korlátozottan van beleszólási lehetősége, (példa erre a tömegközlekedés).

⁹Jellemző, hogy *típustól és kistérségtől függetlenül az infrastruktúrával kapcsolatban ugyanazok a problémák, hiányosságok, vágyak, tervek figyelhetők meg*. A rendszerváltás és az azt követő gazdasági és politikai törekvések egyrészt kedvezően, másrészt kedvezőtlenül érintették a falvakat. A gazdaság összeomlása, az állami vállalatok, TSZ-ek megszűnése munkanélküliséget és roppant családi jövedelem-kiesést, valamint az addig szinte ismeretlen létbizonytalanságot eredményezte. A munkahely elvesztése, és az elhelyezkedés nehézsége anyagilag, egészségileg és mentálisan is megviselte az embereket. A lakóhelyi közösségek, baráti kapcsolatok megromlottak, az anyagi problémák miatt az emberek közötti kapcsolatok

⁹ Beszámolóinknak ebben a részében elsősorban a helyzet leírására és korlátozottan következtetések tételére törekedtünk, fenntartva azt, hogy megállapításaink *ezekre* a falvakra érvényesek elsősorban. A falvak módszertani kiválasztása miatt azonban a két kistérség többi falvaira is tehetünk óvatos megállapításokat, következtetéseket.

is sérültek. Az önkormányzatok érzékelve a probléma súlyosságát próbálnak felvállalni olyan szolgáltatásokat, programokat is, amelyek az emberek általános hangulatát javítják.

Ennek a komplex problémahalmaz megoldásának az egyik vetülete az infrastruktúra fejlesztése és racionalizálása. Az egyes vizsgált falvak zsákjellege jelenleg a legtöbb településen hátrányos tényezőnek számít, miközben megfigyelhető egy városi igény a falvakba való kitelepülésre. A funkciók (oktatás, posta, szociális stb.) elvétele a településektől jelentős problémát jelent mindegyik faluban. A körzetesítés következménye, hogy ugyanis minden funkciót egy településen látnak el, nem feltétlenül jó megoldás. Meg kell jegyezni, hogy a közlekedés mai helyzete okozta problémák mellett e funkció nélküliségnek lélektani szerepe is van az egyes települések lakosainak körében. Fontos lehet, hogy mindegyik faluban a régi funkciók elvesztését valamilyen módon pótolják.

Az infrastrukturális helyzetet falutípusonként az alábbi táblázatban foglaltuk össze röviden.¹⁰

Megjegyezzük, hogy a táblázatba nem került bele a telefonnal való ellátottság illetve az Internet hozzáférés, mert ezekre hiányosan vannak adataink. Reprezentatív adatfelmérés hiányában nem állapítható meg a tényleges telefonhasználat (hagyományos telefon használatra a megyei telefonkönyvek alapján lehet következtetni, azonban mindenhol tapasztalható volt, hogy a mobiltelefonok használata háttérbe szorítja az analógvonalas telefonok számát) és Internet használat. Lakossági kérdőív hiányában erre csak az interjúkból tudtunk következtetni, becslésünk szerint átlagosan a háztartások kb. 1-2 %-ában van Internet hozzáférés).

A lakásállomány, az úthálózat elemzésekor a terepmunka eredménye alapján jó, átlagos és rossz állapotot határoztunk meg.

A víz, csatorna, gáz, villany elemzésekor a hálózatba bekapcsolt lakások arányát határoztuk meg az összes lakáshoz viszonyítva.

A közlekedést tekintve 3 kategóriát határoztunk meg, a vasúti ellátottság, a buszközlekedés járatsűrűsége, iránya, valamint a falubusszal való ellátottság alapján. E szerint jelöltük meg jó, átlagos és rossznak a közlekedés állapotát.

Fontos hangsúlyozni, hogy ezek a kategóriák csak az általunk vizsgált falvak helyzete szerint „jók”, „átlagosak” és „rosszak”. A „városiak” infrastrukturális ellátottsághoz képest mindegyik vizsgált falu elmaradott helyzetben van.

Összefoglaló 1. sz. táblázat **Csökkenő lélekszámú falvak**

Infrastruktúra elemei	Szigetvári kistérség			Körmendi kistérség		
	Patapoklosi	Rózsafa	Zádor	Molnascsecsöd	Rádóckölked	Vasalja
Középületek	Jó	Rossz	Átlagos	Átlagos	Átlagos	Rossz
Lakóépületek	Átlagos	Átlagos	Átlagos	Jó	Átlagos	Jó
Víz	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

¹⁰ A települési köztisztaságot és kereskedelmi szolgáltatási egységek, valamint az egészségügyi és oktatási ellátás minőségének elemzését ezek a táblázatok nem tartalmazzák, a témák sok-szempontúsága miatt

Szennyvíz	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Villany	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %
Gáz	60%	100%	0%	100%	30%	60%
Közlekedés	Átlagos	Átlagos	Rossz	Átlagos	Rossz	Átlagos
Közút minősége	Jó	Átlagos	Rossz	Átlagos	Rossz	Átlagos
Egészségügy	Nincs helyben	Nincs helyben	Nincs helyben	Nincs helyben	Nincs helyben	Nincs helyben
Oktatásügy	Nincs helyben	Helyben	Nincs helyben	Helyben	Nincs helyben	Helyben

Összefoglaló 2. sz táblázat
Stagnáló lélekszámú falvak

Infrastruktúra elemei	Szigetvári kistérség			Körmendi kistérség
	Bánfa	Merenye	Teklafalu	Kemestaródfa
Középületek	Átlagos	Átlagos	Átlagos	Rossz
Lakóépületek	Átlagos	Átlagos	Átlagos	Jó
Víz	100%	57%	100%	100%
Szennyvíz	0%	0%	0%	0%
Villany	100%	100%	100%	100%
Gáz	30%	13%	0%	50%
Közlekedés	Rossz	Rossz	Rossz	Átlagos
Közút minősége	Átlagos	Átlagos	Jó	Átlagos
Egészségügy	Nincs helyben	Nincs helyben	Nincs helyben	Nincs helyben
Oktatásügy	Nincs helyben	Nincs helyben	Nincs helyben	Nincs helyben

Összefoglaló 3. sz. táblázat Növekvő lélekszámú falvak

Infrastruktúra elemei	Szigetvári kistérség			Körmendi kistérség		
	Boldogasszony fa	Katádfa	Szörény	Katafa	Magyarnádalja	Magyarszecsőd
Középületek	Átlagos	Rossz	Jó	Jó	Jó	Jó
Lakóépületek	Jó	Rossz	Rossz	Jó	Jó	Jó
Víz	100%	100%	100%	100%	100%	100%
Szennyvíz	0%	0%	0%	100%	0%	0%
Villany	100%	100%	100%	100%	100%	100%
Gáz	0%	0%	0%	30%	100%	55%
Közlekedés	Rossz	Rossz	Átlagos	Átlagos	Jó	Jó
Közút minősége	Jó	Jó	Jó	Rossz	Átlagos	Átlagos
Egészségügy	Nincs helyben	Nincs helyben	Nincs helyben	Nincs helyben	Nincs helyben	Nincs helyben
Oktatásügy	Nincs helyben	Nincs helyben	Nincs helyben	Nincs helyben	Nincs helyben	Helyben

A három táblázat összehasonlításával megállapítható, hogy a falvak köz- és magánépületei a növekvő lélekszámú falvakban jobb állapotban vannak, de még erősebb a különbség a fejlett Körmendi kistérségben.

Az energiaellátás tekintetében nincsenek különbségek a falutípusok között, bár gázellátottság szempontjából a Körmendi kistérségben levő falvak jobb helyzetben vannak. Az aprófalvak helyzetének érzékelésére ezt összehasonlítottuk a megyei átlaggal. A KSH 2003-as adatai alapján, Baranya megyében háztartási gázfogyasztók a lakásállomány 50,4%-ban voltak, Vas megyében ez az arány 61,9%-os.¹¹

A megyei átlaggal összehasonlítva az egyes falvak között nagy különbségek vannak, azonban a megyei átlaggal körülbelül azonos a helyzet az aprófalvakban is. Megfigyelhető, hogy a Szigetvári kistérségben a „lélekszám-megtartó erővel” együtt csökken a gázzal ellátott lakások aránya.

A víziközmű-szolgáltatást Magyarországon regionális vízművek és döntő részben önkormányzati létesítésű szervezetek látják el. A regionális vállalatok tulajdonosa döntő részesedéssel az állam. Az önkormányzati létesítésű vállalatok között igen fejlett városi nagyüzem és községi kisüzem egyaránt van.¹²

¹¹ <http://portal.ksh.hu>

¹² Magyarországon jelenleg kb. 350 víz- és csatornaművet üzemeltető szervezet működik, melyek között több ezer főt foglalkoztató részvénytársaságot és néhány fős kft-ket egyaránt találunk.

A vizsgált aprófalvakban a vízhálózat kiépítése azonos mértékű a megyei átlaggal, azonban a csatornahálózat szinte teljes egészében hiányzik. Egyetlen vizsgált faluban van megoldva a köz-csatornahálózat kiépítettsége.

A csatornahálózat kiépítése a legtöbb faluban még várat magára, miközben az Unió elvárásainak meg kell felelni, s a mai feltételek és anyagi lehetőségek mellett a közeljövőben is kevés fejlődés várható ezen a téren. A területi kiépítettség után kerülhet sor a falvakon belüli csatornahálózat kiépítésére, melyhez a falvakban hiányzik az anyagi fedezet. Ugyanakkor a szennyvízelvezetés sok faluban nem felel meg a közegészségügyi előírásoknak. Amennyiben a csatornahálózat kiépítése sokáig elhúzódik, átmenetileg meg kell oldani a szennyvízelvezetést, szállítást és kezelést.

A közterületek tisztántartására, csinosítására a legtöbb faluban törekednek. A lakosok büszkék a falvaikra, örülnek a szép környezetnek. Az önkormányzatok a szemétszállítás díjának átvállalásával, az illegális személerakók megszüntetésével próbálják elérni, hogy a rend megmaradjon a falujukban. A hulladék szisztematikus begyűjtésére, feldolgozására területi összefogással van lehetőség, ez ügyben a települések várják és támogatják a regionális megoldásokat, amelyek a kistérségek több részén már elkezdődtek.

A falusi temetők legnagyobb része, falutípustól és kistérségtől függetlenül rendezett, a lakosok és az önkormányzat is igyekszik rendben tartani.

Az egészségügyi és oktatási ellátottság között nincsen jelentős különbség sem a falvak lélekszámváltozásának tekintetében, sem a kistérségek között. Az ellátás színvonalát tekintve azonban itt is mutatkoznak különbségek. A lakosok megszokták és elfogadták, hogy nem működik a faluban helyben oktatási intézmény, azonban az ellátásban hiányokat tapasztalnak. Problémát jelent a gyerekek szállítása, és az iskolák felszereltsége is kívánni valókat hagy maga után. Az oktatási intézmények, szociális intézmények és egészségügyi intézmények között a kommunikáció jónak nevezhető. Sok faluban pozitívnak ítélték a közösségi kontroll hatását. A falvak lakosai ismerik egymást, emiatt jobban oda tudnak figyelni egymásra és egymás gyerekeire. A vizsgált falvainkban érezhető, hogy a tárgyi feltételek hiányát az ott élők eltökéltsége, munkaszeretete és tenni akarása pótolja, illetve próbálja pótolni.

Az egészségügyi ellátás hiányos és rosszul felszerelt, hasonlóan az ország sok más területéhez. Túlszűfolt várótermek, 1-2 órás rendelési idők, rosszul, vagy sehogy felszerelt orvosi rendelők. A helyzetet valamennyire enyhíti a falugondnok és a szociális gondozó intézménye.

A falvak szolgáltató egységekkel való ellátottsága igen minimális. Minden faluban találunk legalább egy boltot és kocsmát. Ezek mellett néhol van valamilyen speciális szolgáltatás, pl. fodrász hetente egyszer. Egy-két faluban van valamilyen speciális bolt, például gazdabolt. A

Az országban ma már valamennyi települést ellát közütemi vízmű. Az ország lakosságának 98%-a részesül közműves ivóvízellátásban, a lakások 88%-a van bekötve a vízvezeték-hálózatba. Közcsatorna hálózattal jelenleg mintegy 800 település rendelkezik, s a bekötött lakások aránya több mint 50%. A lakosságnak mintegy a fele veheti igénybe a csatornaszolgáltatást.

A közütemi vízcsőhálózatba bekapcsolt lakások aránya 2003 év végén Vas megyében 96,3% volt, míg Baranya megyében 95,5% volt.

A közütemi szennyvíz hálózatba bekapcsolt lakások aránya 2003 évvégén 58,1% volt Vas megyében, míg Baranya megyében 64,6 %

Forrás: <http://www.vcsoszsz.hu/index-ie.html> és <http://portal.ksh.hu>

legtöbb faluban van kultúrház, amelyeknek a felszereltsége és kihasználtsága csekély. A legtöbb faluban található valamilyen sportlétesítmény, általában focipálya.

A közlekedés helyzete a növekvő lélekszámú falvakban jobbnak mondható, de itt is nagy hiányosságok mutatkoznak. A fenti kemény adatokon túl megállapítható, hogy a közlekedés tekintetében a falubusz és a falugondnoki szolgálat nagyon nagy segítség a falvak életében. Ezzel pótolják a hiányos tömegközlekedést, illetve a falutól távol eső egyéb szolgáltatások biztosítását (gyógyszerszállítás, bevásárló körút, ételhordás). Azokban a falvakban, ahol a falubusz szolgálat egyben vállalja a munkavállalók szállítását is, jelentősen le tudják csökkenteni a munkavállalás nehézségeit. A közlekedési hiányosságainak ugyancsak kedvező megoldása a munkásjáratok indítása. Több cég is vállalja a munkások szállítását, ezzel teremtve meg a lehetőséget a munkavállalásra. Kutatásunkban nem állt módunkban megvizsgálni az e mögött húzódó vállalati gazdaságpolitika aspektusait, azonban a falvak lakóinak munkavállalását nagyban megkönnyíti ez a megoldás.

A közlekedés nehézségének megoldására sikeres lépéseket tettek több iskolában is. A Volánnal történt külön megállapodások értelmében, két iskolában az órakezdet időpontját a Volán járataihoz igazították, illetve a Volán a reggeli csúcs után vállalja a gyerekek szállítását. Sajnos sok településen a próbálkozások ellenére az ilyen irányú megállapodások nem vezettek eredményre.

Érdekes, hogy nem volt jelentős a vasút hiánya a falvakban, a lakosok nem említették ezt a közlekedési hiányosságot. Sok faluban nem is volt soha vasúti megálló, máshol annyira lecsökkent a járatsűrűség és romlott meg az utazás színvonala, hogy hiánya nem érzékelhető.

A tömegközlekedés terén összegezve meg kell említenünk egyrészt a falubusz kedvező hatását, másfelől a Volán vállalatokkal történt külön megállapodások kedvező hatását a falu közlekedési ellátottságára. (Ugyancsak hasznos a munkásjáratok indítása, bár természetesen ez teljesen kívül esik a települések döntési körén.) Ezek a módszerek több faluban működnek sikeresen, azonban bizonyos falvakban teljesen hiányoznak. Ezeknek a lehetőségeknek a fejlesztésével csökkenteni lehet a tömegközlekedés problematikus helyzetét, amely azért is fontos, mert a tömegközlekedés színvonalának fejlesztése jelentősebb nagyobb anyagi ráfordítást igényelne.

Országos viszonylatban is nagyon kicsi az Internet használat, még a legnagyobb, mintegy 10%-os arány is szerénynek mondható. A gazdasági és társadalmi kihívások növelni fogják az Internet hozzáférés és használat növekedésének igényét. Ehhez elkerülhetetlen a jelenlegi Internet elérés növelése, melyet a falvak lakosainak anyagi helyzete miatt, napjainkban elsősorban a Teleházak és az iskolák (azaz a „public point-ok” – PP) tudnak biztosítani. Annak ellenére, hogy sok faluban működik teleház, vagy annak hiányában a polgármesteri hivatalban van lehetőség számítógép és Internet használatra, ezek felszereltsége általában nem megfelelő. Pl. a Teleházban az analógrendszer hiányosságai miatt nem elérhető a világháló.

Mind a közlekedés, mind a regionális személtlerakók és a csatornahálózat kiépítettsége kapcsán felmerült egy, a településektől független probléma. Több faluban problémát okoz, hogy a megyék között rossz vagy hiányos a kapcsolat, a Megyei Önkormányzatok között nincs meg a koordináció és az információáramlás. A buszközlekedés megyehatárhoz kötődik, miközben a munkavállalás átnyúlik rajta. Sokszor egyszerűbb lenne a szomszédos megyével kialakítani projekteket, azonban ennek támogatására nincsenek meg a feltételek.

A legtöbb faluban megfigyelhető, hogy gyakori pályázatok benyújtása az infrastrukturális fejlesztések terén, azonban csupán egy-két évente teheti meg az önkormányzat, hogy

belevágjon egy fejlesztésbe. Az önrész befizetése, a hirtelen jött problémák megoldása megnehezítik a fejlesztéseket.¹³ A pályázatok kapcsán megfigyelhető, hogy a falvak pályázati és pályázat elnyerő sikeressége nagyban múlik a jegyző hozzáértésén és hozzáállásán.

Az infrastruktúra témakörétől egy kicsit távolabb eső terület a falvak és intézmények közötti rossz kommunikáció kérdése. Mindegyik általunk vizsgált faluban a kötelezően ellátandó önkormányzati feladatokat körzetesítve oldják meg. A falvaknak együtt kell működniük egymással, a közösen fenntartott intézmények személyi, tárgyi feltételeiben meg kell egyezniük. Azonban több faluban is problémát jelentenek a falvak, önkormányzati vezetők közötti ellentétek. Ezek a személyes ellentétek megnehezítik az együttműködést, az intézmények működését veszélyeztetik. A beavatkozás nagyon nehéz ezekben az esetekben, főleg ott, ahol a falvak között évtizedek óta fennálló rossz viszony okozza a nézeteltérést. Sokszor a körzetesítést oldották meg rosszul, nem figyeltek a falvak történelmi hagyományaira, a kényszer-összevonások pedig sokszor nem működnek.

Az aprófalvak „népesség megtartó erejét” az infrastrukturális ellátottsággal összehasonlítva kevés megállapítást vonhatunk le. Megfigyelhető az infrastruktúra egyes alterületein minőségi és mennyiségi különbségek a csökkenő és növekvő lélekszámú falvak között, azonban az összefüggés nem erős és nem egyértelmű. Nem határozható meg például, hogy a gázellátottság mértéke összefügg a népességszám emelkedésével. Azonban úgy tűnik, hogy az infrastruktúra szintje nagyban befolyásolja a helyben élő emberek közérzetét. A problémák legnagyobb része anyagi probléma, azonban jelentős részét racionális elosztással, szervezéssel, hatékony kommunikációval meg lehet oldani.

3. A kutatás legfőbb tanulságai:

- a.) **A kutatás bebizonyította, hogy értelmetlen „népességmegtartó erőről” beszélni.** Arról van szó, hogy e mögött a fogalom mögött az a feltételezés húzódik meg, hogy a nagyobb (számosabb) népesség jobb, a kisebb (kevesebb) népesség rosszabb, illetve, hogy ha egy falu népessége nő, akkor az kedvező, ha pedig csökken, akkor az kedvezőtlen folyamatot rejt. Vizsgálatunk ezt egyértelműen cáfolta. A növekvő népességszám (lélekszám) mögött találhatók roppant kedvezőtlen folyamatok is, mint például a népesség összetételének változása folytán romló életminőség, romló körülmények (Mittich Boglárka kifejezésével élve: **„növekedve-hanyatló”** falvak), s csökkenő lélekszám mögött is találhatók kedvező folyamatok, javuló életminőség, kényelmesebb, emberibb mindennapok és életkilátások.
- b.) Érdemesnek tartunk bevezetni a „népességmegtartó erő” helyett két fogalmat:
 - A falvak **virulenciája**. Ez alatt azt az életképességet értjük, amely a lélekszám alakulásától függetlenül jelen van, vagy hiányzik a falu életéből. Ez a „jelenség” elsősorban „szociálintegratív” elemekből áll össze. A lakosok egymáshoz való viszonyából, kezdeményezőkézségségből, tanulóképességéből, összefogási-szolidaritási képességükből, a civil szféra működéséből (akár szervezeti

¹³ Tipikus az egyik falu esete, akik idén tervezték, hogy pályáznak a falugondnoki szolgálat kiépítésére, azonban a temetőben kiapadt a kút, és meg kellett oldani a víz biztosítását. Az önkormányzat úgy döntött, hogy a vízprobléma megoldása égetőbb kérdés, majd legközelebb fogják bevezetni a falugondnoki szolgálatot. A hirtelen jött kiadás elvitte a pénzt.

keretekben, akár anélkül), pozitív jövőképből („vízióból”). Vizsgálatunkból nagyon úgy tűnik, hogy ez az a tulajdonság, ami a falvakat (ez esetben aprófalvakat) élhetővé, emberi élethez méltóvá, perspektivikussá, „fejlődőképesé” teszi.

- A falvak **társadalmi táptalaja** Ez alatt azt a befogadó-körülvevő, valamint saját maguk által alakított közeget értjük, amely elsősorban „rendszerintegratív” elemeket tartalmaz, s amely befolyásolja is és vissza is hat a falvak virulenciájára. Itt említhetjük akár az úthálózatot, akár bármely más infrastrukturális elemet, akár a gazdasági környezetet, a tőke jelenlétét, a számítógépek, illetve a világháló elérhetőségét, avagy a munkahelyek számát.
- c.) Roppant fontos tanulsága a vizsgálatnak, hogy a két elem **nincsen** „sorba rakható” oksági viszonyban egymással. Azaz tehát nem igaz önmagában, hogy például ahol szegények ugyan, de nagy a pályázási kedv, ott előbb utóbb felvirágzik a falu, avagy fordítva, hogy csak ott van esélye a településnek, ahol megvannak a kellő gazdasági feltételek (pl. magas aranykorona értékű föld, vagy jó fekvés, vagy fejlett úthálózat, stb.). Megítélésünk szerint a teljes rendszer, minden (általunk vizsgált) elemében egyértelműen **holisztikus**. Ennek megfelelően bárhol is nyúlunk fejlesztő szándékkal a rendszerbe, miután „minden mindennel összefügg”, várható a falvak állapotának javulása, a perspektívák kinyílása.¹⁴

Tekintsük át ezek után a vizsgált kistelepülések főbb problémáit

- Hiányzik a valódi térségi szemlélet. Az egyes települések leginkább saját aprófalujukon belül zajló beruházásokat hajtanak végre, illetve terveznek, de azok nincsenek összhangban más települések elképzeléseivel, esetleges adottságaival.
- A társulások és együttműködések formális jellegűek, nem ismeretes valódi tartalmuk. Gyakran kényszertársulásokról beszélhetünk. Az egymással konfliktusban lévő települések közösen tartanak fent közintézményeket csak azért, hogy törvényi kötelezettségüknek eleget tegyenek.
- Az egyes kistelepülések leginkább a kistérség, vagy a körjegyzőség központját tudják tömegközlekedéssel, vagy közúton megközelíteni. Egymást nehezen, sőt, tömegközlekedéssel az esetek legnagyobb részében egyáltalán nem érik el. Az iskolába, óvodába járó gyerekeket külön busszal szállítják át az egyébként közeli településre. Gyakran a tanítás rendjét kell a tömegközlekedési viszonyokhoz igazítani. A munkavállalást szintén rendkívüli mértékben nehezíti, hogy a munkahely és a lakóhely közötti közlekedés nem igazodik a munkaidőhöz. Az aprófalvak lakossága nehezen mobilizálható, a külvilágtól elzártan él.
- Az aprófalvakból a továbbtanuláskor elkerülő, és oda vissza nem térő fiatal, értelmiségi réteg helyére olyan családok települnek be, amelyek a megélhetési kiadásukat szeretnék csökkenteni. Ők méginkább növelik az önkormányzatok szociális szolgáltatásokra fordított kiadásait („negatív spirál”)
- A pályázati lehetőségeket, központi támogatásokat **az aprófalvak nem képesek megfelelően kihasználni**. Ennek egyik oka, hogy a központi kormányzati szervek, vagy a regionális fejlesztési tanácsok által kiírt pályázatok dokumentációs

¹⁴ Más oldalról tekintve az is kétségtelen tény, hogy ennek megfelelően a figyelmes olvasó meglehetősen sok redundanciával találkozik majd az anyagban, hiszen bármely témakör minden más témakört illetve jelenséget involvál.

követelményeinek, szakmai feltételeinek nem felelnek meg a kistételepülések önkormányzatai. Helyben nincs meg az a szellemi tőke, ami a nagyobb volumenű pályázatok megírásához, illetve a majdani nyertes pályázat esetén a program lebonyolításhoz, megvalósításához szükséges. A másik ok, hogy a saját költségvetésből nem képesek akkora összeget megtakarítani, ami alkalmas lehet pályázati önrészek. Amennyiben félre tudják tenni az önrészt, több pályázaton nem indulhatnak egyszerre, mert legfeljebb egy beruházásra, projektre elegendő önrésszel rendelkeznek. Az aprófalvak jellemzően nem indulnak, vagy nem nyernek ezeken a pályázatokon. Nagyobb beruházások megvalósítását célzó pályázatok esetében bizonyos létszámkövetelmények is vannak, amelyeket csak nagy számú aprófalú összefogásával lehet elérni. Ez is a kistérségi szemlélet bensővé válását igényelné.

- A civil szervezetek ellátnak ugyan közösségteremtő szerepet azokon a településeken, ahol működnek, de nincs meg az aprófalvakban az a réteg, amely olyan tudással és képességekkel rendelkezne, hogy alulról szerveződő csoportokként, az önkormányzati feladatellátás kiegészítőjeként, hiánypótlóként elláthatna település- és területfejlesztő feladatokat.

4. Javaslatok

Javaasataink lényege – amelyek pozitív hatással lehetnek az aprófalvak virulenciájára, valamint társadalmi táptalajukra –. hogy **egyszerre kell mindkét irányból** segíteni az aprófalvak életét, ha azt akarjuk, hogy megmaradjanak, ne számolódjanak fel a kultúrált, XXI. századi élet lehetőségei, illetve reményei ezeken a településeken. Ennek megfelelően mind központi normatív forrásokból, mind pályázati technikával ki kell dolgozni az **”Aprófalvak társadalomfejlesztési program”**-ját, amelynek fő elemei

- **egyrészt** az aprófalvakon belüli (a családok, emberek egymás közötti), az aprófalvak kistérségeken belüli, valamint a szomszédos aprófalvas kistérségek egymás közötti **együttműködés** fejlesztését,
- **másrészt** az aprófalvak belső és egymás közötti legtágabb értelemben vett **infrastrukturális** fejlesztését célozzák meg

Ennek megfelelően **néhány lehetséges fejlesztési irány:**

- Az önkormányzati feladatellátás minél magasabb szintű megoldását az aprófalvak esetében a kistérségi összefogás, társulás hatékony működése már csak a felhasználható erőforrások megszerzése esélyeinek növekedésével is jelentősen javítaná.
- A kistérség „mobilizálása”, közlekedési feltételrendszerének javítása, összekötő utak építése és a tömegközlekedés helyi igényekhez való igazítása szükséges annak érdekében, hogy a kistételepülések lakói a munkahelyeket és a magasabb szintű, szükségleteiknek megfelelő szolgáltatásokat elérhessék. Kifejezetten e cél megvalósítása érdekében a központi kormányzat részéről program kidolgozására van szükség. Ezen belül elképzelhetőnek tartjuk egy olyan **speciális program** kidolgozását, amelynek **célja megszüntetni** a már oly sokszor felemlgetett **„zsákfalú” állapotot**, (természetesen elsősorban ott, ahol az érintett település nem

tiltakozik ez ellen¹⁵), azaz olyan irányban fejleszteni a közút-hálózatot, hogy az utak átvezessenek (!) a jelenleg csak az úthálózaton „rajta lógó” falvakon!¹⁶

- A kistérségi központ és a térség minden településének emberi erőforrásait, szellemi tőkéjét felhasználva kell kialakítani a kistérség fejlesztési koncepcióját.
- Javasolt használni az oktatási intézményekben jelenlévő szakmai felkészültséget a kistérség közszolgáltatásainak megszervezésében
- Civil szerveződések alakulását, valamint életképességét elősegítő központi program kialakítása.
- Munkahelyteremtésre ösztönző programok kialakítása kifejezetten az aprófalvas térségek igényeit figyelembe vevő szempontok alapján.
- Szükség van a kistérségek aprófalvai szociális szolgáltatásainak fejlesztést célzó programokra.
- A kistérségi feladatellátás számára elkülönített központi költségvetési források biztosítása.

¹⁵ Csató Gyula szerint – s mi osztjuk ezt a nézetet – nem kézenfekvő, hogy egy település számára minden esetben vonzó a „zsákfalu állapot” megszüntetése. Több korábbi empirikus tapasztalata arra utal, hogy egyes esetekben a „zsákfalu állapot” előnyei igen csak vonzóak az ott élők számára (pl. a csend, a nyugalom, a közúti forgalom belterjessége, illetve az átmenő forgalom hiánya, a közbiztonság hosszan, kiszámíthatóan stabil állapota, stb.)

¹⁶ Magyarán tehát, ott, ahol csak „oda-vissza út van” a falu és a három, illetve kétszámjegyű út között, a falu „másik végén” továbbhaladva ki kell építeni egy másik, távolabbi (legalább) másodrendű közútig a kapcsolatot.